

УДК 82.0:821.161.2

Наталія Мочернюк

ДІАЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ С. ГОРДИНСЬКОГО

Досліджуються інтертекстуальні аспекти поетичної творчості Святослава Гординського. Окреслено діалог творчості поета з іншими текстами як сучасних йому письменників, так і митців слова минулого у вітчизняній та світовій літературах. У зв'язку з цим беруться до уваги різні грані творчої діяльності Святослава Гординського (перекладацька спадщина, літературно-критичні публікації, наукові розвідки літературознавчого й мистецтвознавчого характеру тощо). Простежується взаємодія поетичної творчості автора з образотворчим мистецтвом (міжмистецька інтертекстуальність). Авторські інтенції на діалог із читачем виявлено в аналізі суб'єктної організації поезій Святослава Гординського.

Ключові слова: *інтертекстуальність, діалог, рецепція, читач, міжмистецька інтертекстуальність, Святослав Гординський.*

Святослав Гординський (1906-1993) – письменник, художник, перекладач, літературознавець, культуролог, творча спадщина якого ще чекає на своїх дослідників і належне поцінування. Поетична творчість Гординського, на якій позначилася глибинна ерудиція автора, його розмаїті літературні зацікавлення, засвідчує продуктивність її вивчення власне в аспекті інтертекстуальності. Тож метою дослідження стали комунікативні аспекти творчості поета, механізми розбудованої ним поетики діалогу. Зазначимо, що поезія Святослава Гординського досліджувалася в Україні ще доволі мало. Привертає увагу осмислення творчості автора в літературознавчому аналізі М. Ільницького. Водночас запропонований вимір дослідження актуалізує напрацювання в теорії інтертекстуальності, що експлікуються творчим досвідом обраного автора. Матеріалом для дослідження стали поезії С. Гординського, що увійшли в довоєнні збірки автора, зібрані в книзі „І переливи барв, і динамічність ліній...” (Львів, 1990).

Орієнтирами для розгляду творчості С. Гординського в річищі інтертекстуальності стали дві осі рецептивних взаємовідношень – вертикальна (текст – контекст) і горизонтальна (суб'єкт – адресат), виділені й розвинуті Ю. Кристевою з ідей М. Бахтіна про подвійність діалогу тексту – з читачами та з іншими текстами. Тому в такому прочитанні лірики „багато важить сам „канал зв'язку” і „відкритість тексту” до кореспондування як з адресатом (читачем), так і з іншими текстами” [5, с. 23].

Окреслення діалогу творчості С. Гординського з іншими текстами виявляє масштабність ознайомленості поета зі світовою культурою, його зацікавлення найновішими експериментами в українському

літературному процесі. Поет намагався перетворювати в художній світ не лише власний життєвий досвід, а й своє читацьке сприйняття творчості інших авторів. Про значущість книжної культури для себе автор свідчить, до прикладу, в багатій на бібліографічні асоціації поезії „Листи з Парижа”.

Невипадково у літературознавчих розвідках дослідники говорять про С. Гординського як про поета, що наводив мости. С. Гординський, як надзвичайно освічена, ерудована людина свого часу, дійсно докладав чимало зусиль для того, аби українська література збагачувалася досвідом європейської культури. Велике значення мала перекладацька ініціативність митця (антологія „Поети Заходу” (1961), повна збірка поезій Ф. Війона (1973)). Принагідно зауважимо, що С. Гординський як літературознавець сам досліджує тексти з позицій інтертекстуальності: творчість письменників, що стали предметом його зацікавлень, зазвичай розглядається в контексті світового письменства. Невипадково він вважається одним із видатних українських учених-компаративістів [2, с. 46]. Функціональне значення інтертекстуальності Гординського полягає в намаганні автора розбудувати власний поетичний світ у зв'язку з мистецькими надбаннями вітчизняної та світової літератур під знаком модернізму, розширити інтелектуальний простір творчості і художні обрії української літератури, а це своєю чергою розвивало читача, відкритого до новаторських явищ у мистецтві.

У творах Гординського впізнавані коди попередньої й сучасної йому культури. Так, він – визнаний дослідник „Слова о полку Ігоревім”. Митець здійснив переспів цієї пам'ятки, а також її німецькомовний переклад. У розвідці „З лупою літературного детектива над „Словом о полку Ігоревім” Гординський висловлює чимало цікавих думок із погляду теорії інтертекстуальності. Оцінюючи шляхи дослідження поеми, „своєрідної душевної археології”, він розмірковує над значенням рецепції літератури, яку породила ця пам'ятка („Все це творить широкий світ, у якому курсують дирижаблі й ракети людського критичного розуму, завжди спраглого знайти єдиний остаточний і безпомильний висновок, що витримує випробування будь-якої критики з будь-яких позицій” [4, с. 105]). Кожна висловлена ідея у вивченні „Слова”, на думку С. Гординського, може породжувати нові припущення та інтерпретації щодо численних „темних” місць пам'ятки.

Проте поетична творчість Гординського демонструє рух літературної традиції не з минулого в сучасне, а із сучасності в минуле. Так, розуміння спадкоємності в мистецтві привело поета до схиляння перед поетами-парнасями через визнання майстерності неокласиків. Він високо поціновує М. Зерова, чия творчість стала прикладом плекання слова, шліфування форми, позначена прагненням до художньої досконалості. У вступній статті до книжки М. Зерова С. Гординський акцентує гасло неокласика про важливість „засвоєння величного досвіду всесвітнього письменства, тобто хороша літературна освіта письменника і вперта систематична праця коло перекладів” [4,

с. 153]. Варто нагадати, що С. Гординський дав ґрунтовний аналіз збірки „Камена” М. Зерова, який править дослідникам за орієнтир у подальших наукових пошуках про неокласиків.

Діалог автора з літературним досвідом сучасності вирізняється великою продуктивністю. Художня вартісність твору для нього полягає в суто естетичних досягненнях митців. Цікаво, що пишучи про футуристів і осмислення ними Шевченка, яке часто було, як відомо, запереченням культу поета, Гординський визнає в окремих випадках за футуристичним експериментом слухність. Зрештою, про власні літературні уподобання він висловився і сам: „Повірте! – приємніші немає, як слова/ Бажана й Рильського! Ніколи й не збагнете,/ Як вию тут не раз, читаючи бува/ Старі календарі чи галицьких поетів!” [3, с. 52]. У віршах С. Гординського неодноразово згадуються імена вітчизняних та зарубіжних письменників, у тексти вмонтовані назви творів, впізнавані цитати. Це можна простежити вже на рівні заголовків і епіграфів творів поета. Так, він бере за епіграфи рядки з поезій М. Бажана („Notre Dame”), М. Рильського („Зустріч”), епіграф до вірша „Двобій” – з Е. Верхарна, причому вірш містить формотворчі ремінісценції з Е. Верхарна. У збірці „Барви і лінії” (1933) є вірші „Льотреамон”, „Бодлер”, що сприймаються як своєрідні постінтерпретації творчих облич цих митців. Цікавим прикладом розбудови власного тексту на літературному інтертексті є вірш „Дон Кіхот”, який також увійшов до згаданої збірки. У збірці „Буруни” (1936) є вірші „Пам’яті Миколи Хвильового”, „Вірш про Влизька”. Нагадаємо, що С. Гординський поширював твори репресованих сталінським режимом письменників, у такий спосіб зводячи мости між сходом і заходом України. На окремий розгляд заслуговує перегук його творчості з творчістю Б.-І. Антонича. В ліричній поемі „Сновидів” Гординський не лише згадує про Антонича, а й вдається до ремінісценцій, алюзій, коментування [3, с. 144]. Вказаний фрагмент поеми перегукується і з індивідуальною манерою Б.-І. Антонича на ідейно-тематичному та образному рівнях. У примітках до статті Гординський зазначає, що „на тлі Антоничевої метафоричності мали широке поле до вправ пародисти” [4, с. 168], наводить і власну пародію.

Прикметно, що в огляді „Чи скоординовано всі координати?” письменник змушений прокоментувати закиди критиків, що „Гординський – несущільний, немонолітний, неоригінальний, манірний еклектик, який не творить, а вправляється в писанні віршів” [4, с. 319]. Він спростовує припущення всякої „впливології” на свою поезію. Поет переконливо доводить, що не міг зробити „майстерну і тонку стилізацію” під Стефановича: „Ми обидва просто покористувалися подібними поетичними образами й архаїзмами з церковнослов’янської редакції Апокаліпси в Біблії” [4, с. 319]. Отож лише розуміння інтертекстуальної природи творчості поета може запобігти закидам в еклектизмі та неоригінальності.

Коли говорити про контакти С. Гординського з іншими літературами, то найперше треба згадати, безперечно, французьку літературу (поети-парнасці, Ш. Бодлер, Г. Аполлінер, А. Рембо, П. Валері, Лотреамон та інші). Така контактність уже побіжно простежена на рівні заголовків та епіграфів. Творчість письменника демонструє особливий пієтет до Ш. Бодлера. Знаково, що його літературознавча розвідка про збірку „Зів'яле листя” І. Франка має назву „Франкові „Квіти зла”. Не випадково С. Гординський згадує Бодлера в сонеті „Автопортрет”: „Одного лиш боюсь: впадати в трафарет,/ Аж надто в нас кому затуплювати пера!/ Я хочу, щоб кохав однаково поет/ І буревій доби, і квіти, й хмародера,/ Та найважливіше, щоб, зриваючись у лет,/ Мав кришечку бодай фантазії Бодлера” [3, с. 34]. „Автопортрет”, а також „Листи з Парижа”, „Лист до М.Л.”, поема „Сновидів” є виразними прикладами автореференційності (відсилань до самого себе). „З точки зору автора інтертекстуальність, або автоінтертекстуальність, – це спосіб генези власного тексту і постулювання власного поетичного „Я” через складну систему відношень опозицій, ідентифікацій та маскувань з текстами інших авторів”, – зазначає Л. Біловус [1, с. 240]. Зазначимо, що тема митця і мистецтва є однією з магістральних у ліриці автора.

Можна говорити і про міжмистецьку інтертекстуальність на матеріалі творчості С. Гординського. Окремий тип міжтекстуальних відношень становить у Гординського літературне відтворення малярських та архітектурних тем, звернення до образотворчого мистецтва, в якому він – визнаний майстер. С. Гординський поетично інтерпретує свою рецепцію П. Гогена: в поезії „Як кінчається заходом день...” можна відчитати авторське захоплення творчою манерою французького художника. Заслуговують на увагу його художні інтерпретації архітектури („Notre Dame”, „Катедра”, „Собор”). Поетика віршів відзначається живописністю, демонструючи синтетизм творчості, взаємодію мистецтв. Багатство кольорів і їхніх відтінків, специфіка освітлення, цікаві ракурси бачення, перспектива і композиція образів – це його „малярське” в поезії. На основі синестезій будується чимало образів у віршах. Згадки про образотворче мистецтво повсякчасні й у його літературознавчих розвідках.

Вивчення суб'єктної організації віршів поета – способів кореспондування з адресатом – відразу оприявнює настанову на діалог із читачем.

У поетичній скарбниці поета небагато *безособової лірики*, тобто віршів, організованих від особи ліричного суб'єкта, який відсторонено фіксує все побачене (так, у збірці „Барви і лінії” це вірші „Кольори і слова”, „На шпилі”, „Дерева”, „Момент” та ін.). У них поет прагне якнайповніше зафіксувати візуальний план побаченого. У цих віршах виразна взаємодія живопису й художнього слова, Гординський-поет розкривається тут масштабно і як художник. Виокремлюється група віршів із чіткою ауторіальною інтенцією й інтроспективною („На передмісті”, „Café creme”, „Льотреамон”, „Як кінчається заходом

день...”, „Надсенські вечори”, „Автопортрет”, „Спокій” та інші). Самотність ліричного героя, ностальгія, смуток, туга, нудьга, меланхолія – така настроєва палітра цих віршів. Мінорна тональність поезій сугестивно витворюється через домінування образів дощу, вітру, туману, опалого листя, переважання синього кольору та його відтінків у художньому малюнку, через сталий хронотоп – осіннє вечірнє чи нічне місто. Однак поезія С. Гординського, що пройшла школу Ш. Бодлера, А. Рембо, П. Валері, постійно демонструє подолання відчаю та трагізму, торжество життєствердних ідей. У згаданих віршах відчутний відгомін й Е. Верхарна та Б.-І. Антонича. Помітно вирізняється група віршів, що сконструйовані від займенника „ми” („Дитячі мандрівки”, „Пам’яті Миколи Хвильового”, „До друзів”, „Доба” „Сучасникам” та ін.). Переважно „ми” – це друзі і сучасники. Гординський бачить себе серед них, відчуває себе частиною колективу активних людей, що з гідністю витримують злигодні доби. Можна припустити, що такий потяг до спільноти і спілкування зумовлений і тривалим життям в еміграції, і вадою письменника, котра заважала повноцінній комунікації.

Та особливо велика частка поезій Гординського зорганізована від займенника „ми”. Так передаються контекстні образи адресатів: коханої („Ти”, „Зустріч”, „На станції”, „Н.Н.”, „Ти знов гориш...”), конкретної особи в епістолярній формі („Лист до М.Л.”), читача. Як вияв поваги до адресата, фігурує у Гординського шляхетне „Ви” („Дівчина з Корсіки”). Серед цих віршів доцільно виокремити групу поезій, організованих як безпосереднє звернення до читача („Прозаїчне”, „Моряцькі дороги” та ін.). У вірші „Прозаїчне” в авторському зверненні до читача маємо іронічно подане відсилання до іншого тексту: „Читачу! Зрозумій: лиш хляп, і хляп, і хляп!/ Прищухли навіть пси, що й ворухнулись ліньки,/ Як руку простягну. З безділля навіть я б/ Поезій Лепкого пройшов зо дві сторінки!” [3, с.50]. Специфікою поезики Гординського була розбудова діалогічних відношень між різнотипними суб’єктами лірики. Це відкривало перед автором можливість виступати інтерпретатором власних творів. Для Гординського важливо пояснити себе як митця, розкрити засади своєї естетики. Секрети лабораторії власної творчості він відкриває у поемі „Сновидів”. Цей твір цікавий і тим, що тут знайшов вияв його діалог з уявними читачем та критиком, а також автор виклав у поетичній формі своє бачення ролі літератури. З поеми вирізьблюється образ самого Гординського – іронічної, дотепної і щирої людини. Окрему групу становлять вірші, де займенник „ми” означає звернення до себе самого, тобто моделюється розмова із самим собою, що стає гіпертрофованим виразом самотності ліричного героя („Ars poetica” (завважмо інтертекстуальний код самої назви поезії), „Розмови”, „Глиб” та ін.). У цих віршах виразна проекція на особистість самого поета, на автобіографічні паралелі з його життя. У віршах „Невгамовність” і „Неповторність” звернення „ми” – амбівалентне: займенник може розщеплюватися на „ми” ліричного героя і „ми” читача. У вірші „Про

мандрівки” автор протиставляє ліричного героя-романтика міщанському натовпу: „Та як же мені довести на маленькому клаптику картки,/ що в клітці блакитній сонце куди краще співа,/ ніж ваші усі дурні жовтопері канарки?” [3, с. 87]. Це один із виявів рецепції романтизму у творчості С. Гординського. Поет називав себе „самотнім”, „останнім”, „запізнізненным” романтиком. У „Трьох віршах” С. Гординський, творячи своєрідні варіації за триптихом Т. Шевченка, вибудовує абстрактні образи адресатів: доля, муза, слава. Це своєрідна співтворчість із Шевченком, що реалізується на рівні контекстуальних зв’язків.

Отже, основа діалогічної парадигми у поетичній творчості С. Гординського – це рецепція й художнє осмислення вітчизняної і світової літературної спадщини, перегук із творчістю митців сучасності та минулого, а також структурна розбудова поезій із виразними інтенціями на довірливу розмову, діалог із читачем. Діалогізм С. Гординського з іншими текстами – це не суперечка з попередниками, а радше діалог-згода, не полеміка з ними, а вдячність їм за створене.

1. Біловус Л.І. Інтертекстуальність у мистецьких світах // Неймовірно можливі світи: референтність, фікційність, текстуалізація. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2005. – С.213-252.
2. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2008. – 430 с.
3. Гординський С. І переливи барв, і динамічність ліній...: Вірші та поеми. – Львів: Каменяр, 1990. – 270 с.
4. Гординський С. На переломі епох. Літературознавчі статті, огляди, рецензії, спогади. – Львів: Світ, 2004. – 504 с.
5. Рихло П.В. Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст. – Чернівці: Рута, 2005. – 584 с.

Summary

The article is devoted to the intertextual aspects of Sviatoslav Hordynsky's poetry. The author investigates the dialogue of his poetry with the different texts of the native and foreign writers (B.I. Antonych, Ukrainian representatives of neoclassicism, Ch. Baudelaire, P. Verlaine, Lautreamont, E. Verhaeren and others). The translator's activity of Sviatoslav Hordynsky, his academic articles, reviews, literary essays are also analyzed as the important factors of intertextuality. The author examines the connection between the poetry and the fine arts because Sviatoslav Hordynsky was a famous artist and art historian. The subject organization of Sviatoslav Hordynsky's poetry is studied as the dialogue between the text and the reader.

Key words: intertextuality, dialogue, reception, reader, interart intertextuality, Sviatoslav Hordynsky.

Стаття надійшла до редколегії 13.11.2008